

ÜNLÜ EĞİTİMCİ MEHMET ALİ TEVFIK'İN EDEBÎ KİŞİLİĞİ ÜZERİNE

DOÇ. DR. ALİMCAN İNAYET

Yıl 1937. Mayısın 30'u. Sabah. Kaşgar Yarbağ ceza evinin avlusu. 300 mahkûm. Mahkûmlar belki güneşlenmeye çıkarıldıklarını zannediyorlardı. Her şey birdenbire oldu. Aniden otomatik tüfekten atılan kurşunlara hedef oldular. Kanlar oluk oluk, yaşlar seller gibi aktı. Hain eller bu 300 mahkûmu öldürdüğü yetmemiş gibi, bir de üzerilerine benzin dökerek yaktılar. Sanki kıyametti.

Doğu Türkistan tarihinde yüzbinlerce, milyonlarca şehit varken, neden bu 300 kişi için ağlıyorsun diye sormayın bana. Bu 300 kişinin biri Uygur çağdaş eğitiminin öncüsü, fedaisi, meşhur eğitimci Mehmet Ali Tefvik idi. Diğerleri ise, onun arkadaşları idi. Bunlar öğretmenlerimizdi, aydınlarımızdı, canlarımızdı. Milyonlarca evladımızın umudu idiler. Hain eller bu eğitim kıvılcıklarını ateşle söndürdüler. Ağlıyorum, çünkü sebep sadece bu değildi. Milletın umudunu yıkan, evlâtlarımızın geleceğini çalan, rüyamızı bozan bu hain ellerin biri Uygur Kadir Hacı, diğeri Kırgız Mevlanov idi. Ey kadir Allahım, güzel Mevlam, senin adını taşıyan bu soysuzlar kardeş demediler, soydaş demediler, dındaş demediler. Belki cahillerdi. Mehmet Ali Tefvik cehalet bultunu yakmak isterken, bu cahillerin kurbanı olmuştu.

Evet, bütün kötülüklerin, fenalıkların kökü cehaletti. Hainliğin, kalleşliğin, kavganın, bir araya gelememenin, satkılığın, ahmaklığın temelinde hep bu vardı. Cehalet olduğu sürece, tutsaklıktan, kölelikten, mahkûm olmaktan, gerilikten, yok olmaktan kurtuluş mümkün değildi. Kendi idamnamesini cellâdına götüren, mertlik olsun diye kendini kurşunlayacak cellada para veren Seyit Noçi'ler hep var olacaktı. Mehmet Ali Tefvik bunu idrak etmiş, milleti kökünden değiştirmek için yola çıkmıştı.

O gözlerini 1901 yılında Boyamet'te açtığında Doğu Türkistan'ın her yerini cehalet sarmıştı, esaret ve sefalet sarmıştı. Tabip olan babası Tohtacı oğlunun da cahil kalmaması için onu döneminin yeni usüldeki okul olan "Hüseyniye Mektebi"ne vermişti. Okudu okudu doymadı. Daha fazla, daha geniş, daha derin bilgi almak umuduyla, belki biraz da geçim derdiyle 19 yaşında Boyamet'ten çıkıp İli bölgesine gitti.

*Telke tağliri mana,
Yollirida adem yok.*

*Telke dağları işte,
Yollarında insan yok.*

Kuzgunlar saran bağlardan neva
Arama na ehliler elinden deva
Arama cahiller kalbinden seda

O bilim aşkıyla tutuşup yandığı günlerde Kaşgardan gelen bir kara haber tepesini attırdı. Tanınmış Uygur bilim adamı Abdülkadir Damolla uyanmak ve uyandırılmak istemeyen yobaz güçler tarafından öldürülmüştü. Yüzyıllardır cehaletin sardığı topraklardan bin bir zorlukla yetişen âlimin öldürülmesini Mehmet Ali Tevfik içine sindirememiştir. Bunun üzerine 1924 yılında:

*Oğudi, aştı başkılar bizdin, ey kérındaşlar,
Körgeçke ularniñ ictihatini kaynar vicdanlar.
Okudu geçti başkalrı bizi ey karındaşlar
Görünce onların içtihadını kaynar vicdanlar*

*Havada laçindek cevlan kılar başka milletler,
kalduğ biz ulardin bekmü arkıda, oyla ümmetler.
Havada laçin gibi uçarlar başka milletler
Kaldık biz onlardan çok geride düşün ümmetler*

*Ögetmes bizlerge heç kalamni bilgen alimlar,
Ehlaqni püçek pulğa satkay bizniñ zalimler.
Öğretmez bizlere hak kelamını bilen âlimler
Ahlakı bir kuruşa satmış bizim zalimler*

.....

*Merhumı Damolla Abdülkadiri naheç kettiler,
Gunahi néme? Peçet bizge heçni ögettiler⁴.
Merhum Damolla Abdülkadiri nahak gittiler
Günahı neydi? Sadece bize hakı öğrettiler*

diye patlamıştı “Okudu Aştı” adlı şiiriyle. Bir anda ünlenen Tevfik her an patlayabilecek bir bomba hâline gelmişti. Yang Zengşin bu saatli bombayı imha etmenin yollarını aramaya başlayınca, 1926 yılında, nefret, kin ve intikamını bağrına basarak o aziz, ama zavallı vatanını terk etmek zorunda kalmıştı Mehmet Ali Tevfik. O bilim istiyordu, güç istiyordu. Araya araya Kazakistan’ın Şemey şehrine geldi, ama bulamadı. Taşkent’e gitti, Bolşevikler ona böyle bir imkân tanımadılar. Çünkü o Marksizmi, Leninizmi kabul etmemişti. Bundan dolayı kim bilir neler çekmişti o.

⁴ İbrahim Alp Tekin, *age*, s. 3-4.

*Ana yurttin kettim yıraçka, yürdüm yıraçta gemde men,
Yégüdek aş-nan keni, issik-spğıkta deñde men.
Ana yurttan uzaklaştım uzaklarda gamdayım
Yiyecek aş ekmek yok sıcak soğukta damdayım*

*ğaldi el-yurt, ğaldi Tarım, ğaldi İli, Zerepşan,
Uşbu veten ğemide köñlüm méniñ perişan.
Kaldı il yurt, kaldı Tarım, kaldı İli, Zerefşan
İşbu vatan gamıyla gönlüm benim perişan*

*Nege barsam kemsitiş, “vetensiz” dep sanaldım,
Tutğun bolup her cayda türmilerge ğamaldım⁵.
Nereye varsam küçümsendim “vatansız” diye bakıldım
Tutsak olup her yerde hapislere atıldım*

O en sıcak ilgiyi bir Türk kardeşinden görmüştü. Taşkent'ten Türkiye'ye gitmek için 1928 yılında Kafkasya'ya gelen Mehmet Ali Tevfik bir gemici Türk kardeşinin yardımıyla 1929 yılının sonbahar aylarında Kırım üzerinden İstanbul'a ulaştı. İstanbul'da önce Necmettin adında bir balıkçıya yardımcı olarak çalıştı, geçimini bu şekilde sağladıktan sonra bir Darülmüellimin'e işçi olarak girdi, çalışırken sınıf kapısından veya penceresinden ders dinlemeye çalıştı, sonra bir fırsatını bulup okula kaydını yaptırdı. Nihayet okuma arzusu gerçekleşen Mehmet Ali Tevfik bu okulda tarih, coğrafya, edebiyat, pedagoji, pskioloji, müzik, spor ve askerî eğitim gibi dersleri aldı. Bu sırada “Türk Gençler Birliği”ne üye oldu. 1929-1932 yıllar arasında gerçek anlamda bir öğretmen olarak yetişti. Bu dönemde Türkiyede gazetelerde çıkan Doğu Türkistan ile ilgili bir haber onu heyecanlandırmıştı:

*Añliduğ ey ana diyar sendin çoğan,
Partlidi zalimlarğa ğarşı volğan.
Paçağlaşka ğulluğ kişen-zencirini,
Alğa, artğa ğaytma ceñdin batur insan⁶.
Duyduk ey ana diyar senden isyan
Patladı zalimlere karşı volkan
Kırmaya kölelik zincirini
İleri, dönme savaştan yiğit insan
1933 yılının 12 Kasım günü Kaşgarlı Mahmud'un, Yusuf Has Hacib'in*

⁵ İbrahim Alp Tekin, *a.g.e.*, s. 10

⁶ İbrahim Alp Tekin, *a.g.e.*, s. 18

memleketinde “Şarki Türkistan İslâm Cumhuriyeti” ilân edilmişti. Onun düşünecek fazla zamanı yoktu. Vatanına dönme isteğini “Türk Gençlik Birliği” yönetimine arz etti. Yönetim 1933 yılında Birlik üyelerinden Maciddin Efendi, Dursun Efendi, Abdullah Efendi, Hüsamettin Efendi, Talat Efendi gibi 12 kişi ile birlikte Mehmet Ali Tefvik’ı Doğu Türkistan’a gönderdi⁷.

Mehmet Ali Tefvik istediği bilim gücüyle donandıktan sonra nihayet memleketi Atuş’a döndü. Artık çalışma zamanı idi, savaşa zamanı idi. İşi eğitimden başlamak, bunun için de okul açmak gerekiyordu. Okul açmak da yetmiyor, öğretmen bulmak gerekiyordu. O önce öğretmen yetiştirme kursu açtı. İlk derste şu şiirini okudu:

*Sen üçün ey yurtimiz, pida bolsun bu canimiz,
kütuluş yolida sudek aqti bizniñ kanimiz.
Senin için ey yurdum feda olsun canımız
Kurtuluş yolunda aktı su gibi bizim kanımız*

*kan kécip hem can bérip, ahir kütuldurduq séni,
kütuluşka kelbimizde bar idi imanimiz⁸.
Kan döküp hem can verip sonunda kurtardık seni
Kurtuluşa kalbimizde var idi imanımız*

Kısa bir zaman içerisinde Atuş’un 24 köyünde 24 okul açıp öğretmen yetiştirdi, Uygur çağdaş eğitiminin temelini attı. O şöyle diyordu “Muellim” adlı şiirinde:

*Zulmet karañguğa ot yaqquçi muellim,
kargiş tekkür düşmenge oq atquçi muellim.
Zulmet karanlığı yakan muellim
Lanet olası düşmana ok atan muellim*

...

*Her kademde her cayda kérek bizge muellim,
kütulayli zulmettin élip undin zor bilim⁹.
Her adımda her yerde gerek bize muellim
Kurtulalım zulmetten alıp ondan bilim*

Bir kaç yıl içerisinde onun açtığı okullarda okuyan öğrenci 10,000’i geçti.

⁷ Mirahmet Seyit, Yalkun Rozi, Ablikim Zordun, *Memtili Ependi*, Şincang Üniversitesi Neşriyatı, Urumçi, 1997, s. 181.

⁸ İbrahim Alp Tekin, *age*, s. 28.

⁹ İbrahim Alp Tekin, *age*, s. 40.

Öğrencilere tarih, coğrafya, dil, matematik, siyaset bilimi, millî terbiye, Rusça, Çince gibi dersler okutuluyordu. Derslikler Kazan ve Taşkent'ten getirilen dersliklerden yararlanarak hazırlanıyordu¹⁰. Onun yaktığı ateş memleketin her yerini sarmıştı. Aksu şehrinde kurulan "Tömür Gazi Ata Mektebi", Üçturfan'daki "Satuk Buğra Han Mektebi", Kuça, Bay, Toksu, Şayar ilçelerindeki "Turan Sadikiye Mektebi", "Vatan Yunusiye Mektebi", "Mekteb-i Oğuzhan", "Mekteb-i Yeni Yıl", "Sabah", "Hamidiye"¹¹ gibi okullar Mehmet Ali Tevfik'in başlattığı eğitim dalgasının sonucu idi.

Mehmet Ali Tevfik sanki sayılı günleri kaldığını anlamış insan gibi günlere ayların, aylara yılların işini sıkıştırıyordu. Böyle çalışmıştı Mehmet Ali Tevfik. Ancak 1935 yılında evlenebildi. Herkesi seviyordu o. Serseri demezdi, deli demezdi, alçak gönüllüydü. Bir "Parça"sında:

<i>Söyse söyimen,</i>	<i>Sevse severim</i>
<i>Yer bilen yeksan bolsa.</i>	<i>Yer ile yeksan olsa</i>
<i>Söymise söymeymen,</i>	<i>Sevmese sevmem</i>
<i>Misirğa sulkıtan bolsa¹².</i>	<i>Mısır'a sultan olsa</i>

diyordu.

Mehmet Ali Tevfik İstanbul'da gördüğü izci grubunun aynısını Atuş'ta kurdu. Bu grup ruhları sönmüş milletin umut ışığını yeniden yaktı. Üniformasıyla, canlılığıyla, disiplinli davranışıyla, söylediği izci marşıyla birden bire milletin imrendiği, milletin gıpta ettiği bir topluluk hâline geldi. Karanlık güçlerin rüyasını bozdu. Millet onlarda kendi geleceğini gördü. Mehmet Ali Tevfik "İzciler Marşı"nı yazdı:

*Biz izçilar biz, kollirimiz gañ,
Közimiz nurluq, kelbimiz saqlam.
Helq yolida alğa basimiz,
Düşmenge karşı saqlap intikam.
Ögen, tirişip yaş izçi balilar,
Veten gémida kaynar vicdanlar.
Biz izcileriz bileğimiz tam
Gözümüz nurlu kalbimiz saqlam
Halkın yolunda ilerliyoruz
Düşmana karşı besleyip intikam
Çalış öğren genç izci çocuklar*

¹⁰ *Mentili Ependi*, s. 242-244.

¹¹ *Mentili Ependi*, s. 267.

¹² İbrahim Alp Tekin, *age*, s. 50.

Vatan gamıyla kaynar vicdanlar

Ösken yurtimiz tağlık, şégil taş,
Veten gémide pidadur bu baş.
Mañgan yolimiz nicatlık yoli,
kaytma bu yoldin izçi kérindaş¹³.
Büyüdüğümüz yurt dağlı, çakıl taş
Vatan gamında fedadır bu baş
Gittiğimiz yol kurtuluş yolu
Dönme bu yoldan izci karındaş

Mehmet Ali Tevfik 1935 yılında Uygur tarihinde ilk olarak bir kız lisesi kurup kadın öğretmen yetiştirmeye başladı. Böylece yüzyıllardır cehaletin pençesinde inleyen kadınlarımızın, kızlarımızın gözleri açılmış olacaktı. Onlar da insan gibi yaşayabilecek, haklarını arayabilecek ve koruyabileceklerdi.

Bütün bunlar dile kolay, ama o dönemin koşullarında mucize sayılması icab eder. Çeşitli zorluklar, özellikle halkın gözünün açılmasını, aydınlanmasını istemeyen cahil güçler her adımda onu engellemeye çalışmışlardı. Onun şu mısralarını bunu gösteriyordu:

<i>Vetenni dep, elni dep,</i>	Vatan diye, il diye
<i>Çektim piğan hesretler.</i>	Çektim figan hasretler
<i>Mektep açsam yurtumda,</i>	Okul açsam yurdumda
<i>Yağdı başka lanetler.</i>	Yağdı başıma lanetler
.....	
<i>“Cedit” dédi mollilar,</i>	Cedit” dedi mollalar
<i>“Cedit” dédi beg-gocam.</i>	“Cedit” dedi bey hocam
<i>Çalma kések kılindi,</i>	Linçlendi taşlandı
<i>Muelimler mollaçam¹⁴.</i>	Muellime molla ablam

Bunlara rağmen Mehmet Ali Tevfik var gücüyle çalıştı çalıştı didindi, tırmandı. Önce yüzlerce öğretmen, sonra binlerce öğrenci yetiştirdi. Hayatının tehlikede olduğunu bildiği hâlde, yurt dışına çıkma tekliflerini reddetti. 1937 yılı 4 mayıs günü Şeng Şisey’in Buldo köpeği gibi asık suratlı adamları tarafından tutulanana dek çalıştı.

O gün, işte o kıyamet günü, Mekke’ye gidip hacı olmuş Kadir Hacı, güzel mevlâmın adını taşıyan Mevlanov Şeng Şisey’in vur emrini dahi beklemeden,

¹³ İbrahim Alp Tekin, *age*, s. 43

¹⁴ İbrahim Alp Tekin, *age*, s. 21

kardeş demeden, Müslüman demeden, haince, kallesçe 300 aydınımızla birlikte bu yüce adama kıydılar. Ne çektiysek bu hainlerin, bu kalleslerin, bu cahillerin elinden çektik. Aslında Mehmet Ali Tevfik'in yok etmek istediği bu hainlerdi, bu kalleslerdi, bu cahillerdi.

<i>Lenet saña, lenet hainlar,</i>	Lanet sana, lanet hainler
<i>Lenet saña eldin-vetendin.</i>	Lanet sana ilden vatandan
.....	
<i>El _énini içip yatkanlar,</i>	İl kanını içip yatanlar
<i>Munapıklar veten satkanlar.</i>	Münafikler vatan satanlar
<i>Lenet saña, lenet siyaset,</i>	Lanet sana, lanet siyaset
<i>Lenet saña sahta heşiket¹⁵.</i>	Lanet sana sahta hakikat

diyordu o bir şiirinde. Bunları ancak eğitimle yok etmek mümkündü.

Eğitimci Abdullah Talip'in verdiği bilgiye göre, 1980 yılında her 10.000 kişi arasında yüksek okulda okuyan öğrenci sayısı Doğu Türkistan'da 10, Kazakistan'da 157, Özbekistan'da 174, Türkiye'de 68'dir¹⁶. Uygur Türkleri için bu korkunç bir rakamdır. Bu rakam artmadığı sürece hainlikler, satkılık, kalleslikler de sürüp gidecektir. Onun için Uygur Türklerinin yine yüzlerce, binlerce Mehmeht Ali Tevfik'e ihtiyacı vardır.

Mehmet ali Tevfik sadece eğitimci değildi, aynı vakitte şairdi, besteciydi. İbrahim Alp Tekin tarafından 2000 yılında Urumçi'de yayımlanan *Mentili Ependi Şeirleri* (Mehmet Ali Efendi Şiirleri) adlı kitapta onun daha önce araştırmacılar tarafından çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmış 63 şiiri bir araya getirilmiştir. Şiirler şekil yönünden mesnevî, gazel, muhammes, murabba, dörtlük, mani ve koşma gibi şekillerden oluşmaktadır. Bu 63 şiirin 17'si kendisi tarafından bestelenmiştir. Bunlardan "İzci Marşı" çok ünlüdür.

Mehmet Ali Tevfik'in bazı şiirleri bestelendiğinden ve bu besteler kişiden kişiye, bölgeden bölgeye geçtiğinden dolayı varyantlaşmıştır. Bu tür varyantlaşma Abdülhaluk Uygur şiirleri için de söz konusudur. Ancak onun şiirleri halk tarafından ezberlenip daha sonra yazıya geçirildiği için, bu tür varyantlaşma normal sayılmalıdır. Tabii ki, burada çeşitli politik sebeplerle şiiri hafızasında saklayanların veya yazıya geçirenlerin ya da yayına hazırlayanların müdahalesi de söz konusudur. Bu bağlamda, Abdülhaluk Uygur gibi milliyetçi şairlerin şiirlerindeki "Şincang" adının "Türkistan" adından değiştirildiğini rahatlıkla düşünebiliriz.

¹⁵ İbrahim Alp Tekin, *age*, s. 74.

¹⁶ Abdullah Talip, *Uygur Maaripi Tarihinin Oçeriklar* (Uygur Eğitim Tarihi Üzerine Makaleler), Şincang Helk Neşriyatı, Urumçi, 1986, s. 154.

Mehmet Ali Tevfik'in şiirlerinde milleti uyanmaya, ilim öğrenmeye çağır-
maktadır. Zulüme, haksızlığa, cehalete karşı mücadeleye çağırmaktadır. Öyle ya,
bütün iyiliklerin güzelliklerin düşmanı cehalettir. Cehaletin düşmanı ise eğitim-
dir, ilimdir.

MEHMET ALİ TEVFIK

Oğıdi, aştı (Uygur Türkçesi)

*Oğıdi, aştı başkılar bizdin, ey kérindaşlar,
Körgeçke ularniñ ictihatini kaynar vicdanlar.*

*Havada laçindek cevlan kılar başka milletler,
kalduğ biz ulardin bekmü arkıda, oyla ümmetler.*

*Ögetmes bizlerge heğ kalamni bilgen alimlar,
Ehlağni püçek pulğa satqay bizniñ zalimlar.*

*Rişve bar yerge aç kaşkir kebi demsiz çaparler,
Béşida selle, kolida tesvi, heğtin kaçarler.*

*Oylañlar! Zakat- iskat kimlerniñ heğki, kimler alurler?
Ni-ni hiyanetler heyvet ton içre pinhan kalurler.*

*Muyesser boldiler başka ellerge ançe hékmetler,
Emilige qarita berdi allah şanu şevketler.*

*Oquymiz- bilmeymiz, lisanu erab müşkül tili bizge,
Yadikar kalğan yoğ bir noçka hékmet ulardin bizge.*

*keşkerde yétimler hammam astida küldé yaturler,
Terbiyisiz, hoşuğ oynap, neşe tarturler.*

*Merhumi Damolla Abdukadiri naheğ kettiler,
Gunahi néme? Peğet bizge heğni ögettiler.*

1924-yili, Çöçek

Okudu Geçti (Türkiye Türkçesi)

Okudu geçti başkaları bizi ey karındaşlar
Görünce onların içtihadını kaynar vicdanlar

Havada laçın gibi uçarlar başka milletler
Kaldık biz onlardan çok geride düşün ümmetler

Öğretmez bizlere hak kelamını bilen alimler
Ahlakı bir kuruşa sanmış bizim zalimler

Rüşvetin olduğu yere aç kurt gibi hemen koşarlar
Başında sarık, elinde tespih, Haktan kaçarlar

Düşün! Zekat fitre kimin hakkı, kimler alırlar
Nice ihanet heybetli cüppe içinde gizli kalırlar

Nasip oldu başka milletlere onca hikmetler
Ameline göre verdi Allah onlara şan ve şevketler

Okuruz anlamayız lisan-ı Arap müşkül bize
Yadigar kalmış değil onlardan bir hikmet bize

Kaşgarda yetimler hammam altında külde yatarlar
Eğitimsiz, aşık oynayıp esrar çekerler

Merhum Damolla Abdülkadiri nahak gittiler
Günmahı neydi? Sadece bize hakı öğretiler

Eşip Ketti (Uygur Türkçesi)

*Köz éçip etrapka bařsař, hemme cay řarañgu yer,
Zulmiti içre helķ hali uniñ better, better.*

*Tağda isyan, çölde çıkan, elde nepret yoķalğan,
Oyğiniñ ehli veten haliñ heter, haliñ heter.*

İnķilab uçķunliri yultuz bolup aķti bugün,

Nur ziyasi parlidi uykuñ yéter, uykuñ yéter.

*Közliri kandek kızıl, qolida şemşer uniñ,
Bu zéminniñ baqlirini çeylep bugün callat yürer.*

*Nege baqsam ki körermen naliler, piğanni men,
Her qedemde asiy-munapiq, helkimni pulğa sattiler.*

*Közünü aç ehli helq yiraq bizdin eşip ketti,
Birleşeyli küç bolup biz, bizge mensup ana yer.*

1934-yili, Atuş

Geçti (Türkiye Türkçesi)

Göz açıp etrafa baksak her taraf karanlık yer
Zulmet içerisinde halk, hali onun beter, beter

Dağda isyan, çölde çukan, ilde nefret yok olmuş
Uyanın ehl-i vatan halin hater, halin hater

İnkilap kıvılcımı yıldız olup aktı bugün
Nur ziyası parladı uykun yeter, uykun yeter.

Gözleri kan kırmızı, elinde kılıç onun
Bu zeminin bağlarını çiğneyip bugün cellat gezer

Nereye baksam ki görürüm nale ve figanı ben
Her adımda asi münafik halkımı paraya sattılar

Gözünü aç ehli halk batı bizi geçti gitti
Birleşelim güç olup biz, bize mensup ana yer

1934, Atuş

Oğan, helq (Uygur Türkçesi)

*Oyğan helq! Yurtuñni sen qutuldu,
Mektep bilen çirağ yaqqın, nur toldur.*

Pütsun emdi zulmet, devri istibdat,

Şum tekdirdin, qara kündin bol azad.

*Saaditiñ üçün tiriş, himmet kıl,
Perzentlerni aqartışqa hizmet kıl.*

*Des tur, emdi atlan hizmet yoliğa,
Huma kuşi qonsun evlad béşiğa.*

1934, Atuş

Uyan Millet (Türkiye Türkçesi)

Uyan millet! Yurdunu sen kurtar
Okul ile çırağ yak ve nur doldur.

Bitsin artık zulmet devr-i istibdat,
Kötü kader, kara günden ol azat.

Saadetin için çalış, himmet kıl
Çocukları eğitmeye hizmet kıl

Ayağa kalk, şimdi atlan hizmet yoluna,
Huma kuşu konsun evlat başına.

1934, Atuş

Oyginiñ Ehli Veten (Uygur Türkçesi)

*Oyginiñ ehli veten, bizmu şadman boliniñ,
İlmu érpan yoli üçün emdi qurban boliniñ.*

*Neççe yillar uhliduq, kündüz idi qarañgluq,
Eçilip érpan yoli qarañguluq boldi yoruq.*

*Ey veten evladi emdi uyqudin közüñni aç,
Tutuşup qollarğa qol şadu hendan boliniñ.*

*İlmu érpan nuri al, millitiñ başige saç,
Özgidek, öz yurtimizğa bizmu sultan boliniñ.*

1934, Atuş

Uyanın Ehl-i Vatan (Türkiye Türkçesi)

Uyanın ehli vatan, biz de şadman olalım
İlim irfan yolu için şimdi kurban olalım
Nice yıllar uyuduk, gündüz idi karanlık
Açılınca irfan yolu karanlık oldu aydınlık

Ey vatan evlâdı şimdi uykudan gözünü aç
El ele tutuşup şad ve handân olalım

İlim irfan nurunu al, milletin başına saç
Özge gibi öz yurdumuza biz de sultan olalım

1934, Atuş

Ƙutuluş Yolida (Uygur Türkçesi)

*Sen üçün ey yurtimiz, pida bolsun bu canimiz,
Ƙutuluş yolida sudek aƘti bizniñ Ƙanimiz.*

*Ƙan kéçip hem can bérip, ahir ƘutuldurduƘ séni,
ƘutuluşƘaƘelbimizde bar idi imanimiz.*

*Yurtimiz biz yüz-közünüñni Ƙan bilen pakizliduƘ,
Örligen yalƘun bilen paklandi belkim namimiz.*

*Yaru hemdem boldi bizniñ himmitimiz sen üçün,
Şanu şöhetlik idi himmet bilen ecdadimiz.*

*Atilarniñ ceñliri öçmeydu tarih bétidin,
Nesli Ƙaldi ceñgivar – biz uniñ evladi biz.*

*Militarist boldi gum, yavdin hem el aman,
Yaşisun, miñ yaşisun güzel istiƘbalimiz!*

Kurtuluş Yolunda (Türkiye Türkçesi)

Sen için ey yurdumuz feda olsun bu canımız
Kurtuluş yolunda aktı su gibi bizim kanımız

Kan döküp hem can verip sonunda kurtardık seni
Kurtuluşa kalbimizde var idi imanımız

Yurdumuz biz yüzünü gözünü kan ile temizledik
Yükselen alev ile temizlendi namımız

Yar ve dostlar oldu bizim himmitimiz sen için
Şan ve şöhretli idi himmet ile ecdadımız

Ataların cenkleri silinmez tarih sayfasından
Nesli kaldı cengaver, biz onun evladınız

Militarist yok edildi düşmandan oldu il aman
Yaşasın, bin yaşasın güzel istikbalimiz!

Türme Hatirisi (Uygur Türkçesi)

*Neççe yil kezdim, bu diyari gurbetni,
Körmigenidim mundağ oqubetni,
Aqivet kélip elge, qilip helq üçün hizmet,
Mukapat ornida azari külpetni.*

*Taqitim taq boldı bundiki helqniñ nidayidin,
qulaqlirim gas boldı kişenler sadayidin,
Eh biçare mezlumlar ! Gunahi zadi néme?
Bir mañdamçe yer tegmiş bu veten panayidin.*

*Rohim eceb kişildi yalguzluqta, tutqunda
Saetlirim ötmekte kişenlinip zulmette.
Yéşim ottuz alte yaş taştin better qatti baş,
Ada bolar ohşaymen bu hil qayğu-hesrette.*

*Tutqun boldi bulbullar yurtni bulgidi qağa,
Kim bolsa vetenperver bir küni ésilur darğa.*

*Bu qarañgu yillarda tapalmidim adalet,
Adaletke intilsem, qolğa aldi siyaset.*

*Helqim üçün ilim-pen tereqqiyat istidim,
Niyitim sap, dilim aq, ötküzmidim cinayet.*

*qadir haci kirip keldi yénida gundipay alte,
Heqiket ne, adalet ne, bilmeydu eqli bek kalte.*

*Kişen qisti séni Tevpiq, qilma zerrice peryad,
Pida qil canni sen emdi, béşingá keldi bu ersat.*

*Urğup turğan issiq qan cismimda isyan éter,
Künde muştumdek kések, het yézip tügep kéter.*

*Huda bilur balilirim qaldi dadu peryatta,
Dérkimni alalmay sersan bolup her yaqta.
El haini Memtimin içi qara munapiq,
Hökümetke üstümdin hever béripsen sahta.*

1937-yili may, qeşker, Yarbağ türme

Hapishane Hatırası (Türkiye Türkçesi)

*Nice yıl gezmiş idim diyar-i gurbeti,
Çekmedim hiç bir yerde bu ızdırabı,
Ağartmaya çalıştım dönüp vatana halkımı,
Mükafat olarak aldım azar ve azabı.*

*Takatım kesildi burdaki halkın nidasından,
Kulaklarım duymaz oldu zincirlerin sedasından,
Ey zavallı mazlumlar ! Suçu nedir vallahı,
Bir adımca yer kalmış bu vatan kucağından.*

*Ruhum sıkıldı yalnızlıkta, tutsaklıkta
Saatlerim geçiyor zincirliyim zulmette*

Yaşım otuz altı yaş taş gibi sert oldu baş
Biteceğe benziyorum bu tür kaygı hasrette

2

Tutsak oldu bülbüller yurdu sardı karga
Kim olursa vatansever bir gün asılır darağacına

Bu karanlık yıllarda bulamadım adalet
Adalet isteyince tutukladı siyaset

Halkım için ilim ve terakkiyat istedim,
Niyetim saf, kalbim ak, işlemedim cinayet.

Kadir Hacı girdi geldi yanında altı gardiyan
Hakikat ne, adalet ne, bilmez akli pek nuksan
Zincir sıktı seni Tefik etme zerre kadar feryad
Feda et canı sen şimdi başına geldi bu fırsat

Fışkıra duran sıcak kan vücudumda isyan eder
Günde yumruk kadar kerpiç yazı yaza yaza biter

Allah bilir evlatlarım kaldı dert ve feryatta
Haberimi alamadan perişandır sokakta
Halk haini Mehmet Emin içi kara münafik
Hükümete hakkımda haber vermişsin sahte